

Спеціально-кримінологічне запобігання насильницьким злочинам щодо неповнолітніх

У статті проведено аналіз спеціально-кримінологічного запобігання злочинності щодо неповнолітніх. Зроблено висновки щодо визнання кримінально-процесуальним кодексом, особливостей досудового та судового слідства у справах за участю неповнолітніх підозрюваних, обвинувачених, підсудних. Визначена перспектива подальшого запобігання вчиненню насильницьких злочинів щодо дітей та напрямкам діяльності служб та органів у справах неповнолітніх.

Ключові слова: неповнолітній, спеціально-кримінологічне запобігання, насильницькі злочини, вчинення злочинів, служби і органи у справах неповнолітніх.

Постановка наукової проблеми. На відмінність від загально соціальних програм, які спрямовані на покращання економічного становища, піднесення культури, охорони здоров'я та освіти, спеціально-кримінологічні попереджувальні заходи мають за мету контролювання злочинності (без застосування репресій).

На думку О. Литвака превентивні заходи, відокремлені від усіх інших державних рішень, та впливають на стан злочинності в країні [2, с.98]. Однак не потрібно удаватися до крайностей та зовсім заперечувати примусові заходи у процесі попередження злочинності [4].

Аналіз досліджень цієї проблеми. В нашій країні комплексний аналіз проблем запобігання насильницьким злочинам щодо неповнолітніх не проводився. Теоретичним дослідженням насильницьких злочинів проти особи займалися вчені: А. В. Варданян, В. В. Голіна, В. В. Лунєєв, В. І. Сімонов, В. М. Кудрявцев, В. О. Василевич, Е. П. Побігайло, І. Н. Даньшин, Л. В. Сердюк, Л. Д. Гаухман, М. І. Панов, Н. К. Котова, Н. Х. Сафіуллін, О. Є. Михайлов, О. М. Костенко, Р. О. Базаров, Р. О. Левертова, С. М. Абельцев, Ю. М. Антонян та інші автори.

Мета статті. Слід зазначити, що проблема запобігання насильницьким злочинам проти неповнолітніх у науковій літературі розкрита мало, не проведено комплексного дослідження положень та вивчення спеціально-кримінологічного запобігання такого виду злочинам, що і є метою даного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Спеціальне, або спеціально-кримінологічне запобігання є реальною системною протидією насильницьким злочинам саме щодо неповнолітніх, зміст якої складається з різноманітної роботи держави та її інститутів, пов'язаної з послабленням причин та умов, що спричиняють окремі появи насильства щодо дітей.

Спеціально-кримінологічне запобігання є груповою назвою сукупності різнопланових – визначених заходів одноразового або тривалого характеру, що мають на меті скоротити кількість виявів насильства щодо неповнолітніх.

Нині великого значення при дослідженні проблем запобігання насильницьких посягань серед неповнолітніх набуває віктимологічна профілактика, мета якої - щонайбільше виявити внутрішні можливості людини і спрямувати їх на протидію правопорушникові.

Моральність формується в ході людського життя [9], а тому об'єктом дослідження має бути зв'язок між моральним розвитком, станом суспільства та його первинної ланки – сім'ї. Треба звернути увагу на спотворене бачення системи суспільних цінностей, на збільшення кількості відхилень у поведінці неповнолітніх, які обумовлені нервово-психічними розладами.

На думку науковців, сьогодні нервовими розладами страждає біля третини неповнолітніх. Ось чому перша поміч сім'ї у вихованні молоді убачається як безумовне забезпечення людських умов життя, допомога батькам з метою поширення знань про новітні педагогічні технології, про психологічні закономірності розвитку дитини. [3]

Чинним кримінально-процесуальним кодексом визнано, що досудове та судове слідство у справах за участю неповнолітніх підозрюваних, обвинувачених, підсудних має свої особливості,

обумовлені незавершеністю фізіологічного та соціального формування особистості, що описано у главі 38 КПК України.

Відсутність у кримінально-процесуальному законодавстві окремої регламентації статусу неповнолітнього потерпілого, говорить про заперечення з боку держави різниць у правовому становищі дорослого потерпілого і особи, що не досягла повноліття. Це наголошує на безумовності нерівноправності становища між неповнолітнім злочинцем і неповнолітньою жертвою злочину.

Зокрема, це стосується вимог ст.52 КПК України, що передбачає вичерпний перелік випадків, коли участь захисника у справі визнається обов'язковою: ч.2 п.1) щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років, - з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою [1].

У справах, де потерпілим від злочину є неповнолітній, на нашу думку, також обов'язковою є участь адвоката, що дозволить забезпечити йому відповідну юридичну допомогу. Адвокат, який представляє інтереси неповнолітнього потерпілого, має здійснювати відносини останнього з органами слідства і суду, надавати йому відчуття упевненості та захищеності. Робота захисника під час кримінального процесу, безумовно, сприятиме формуванню у неповнолітньої жертви відчуття інтересу з боку держави, а значить соціальній адаптації.

Главою 38 КПК України регулюється кримінального провадження щодо неповнолітніх. У статті 491 КПК України підкреслено особливість проведення допиту неповнолітнього свідка: «Якщо неповнолітній не досяг шістнадцятирічного віку або якщо неповнолітнього визнано розумово відсталим, на його допиті за рішенням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду або за клопотанням захисника забезпечується участь законного представника, педагога чи психолога, а у разі необхідності – лікаря» [1].

Незважаючи, що участь педагога при допиті неповнолітнього потерпілого, без сумніву є похвальним випадком процедурного аспекту вказаної слідчої дії, у випадку контакту з неповнолітньою жертвою насильницького злочину, скоріше потрібний досвід не вчителя, а спеціаліста в сфері дитячої психології, який здатен оцінити стан дитини та зробити висновок про її здатність давати адекватні свідчення.

Серйозним способом спеціально-кримінологічного запобігання насильницької злочинності в напрямку ресоціалізації неповнолітньої жертви насильства є захист і підтримка потерпілих від злочинів осіб.

Загалом процес ресоціалізації часто розглядається як педагогічна категорія [7], але як відомо, «соціалізація», «ресоціалізація» – це поняття соціології та соціальної психології.

Ресоціалізація стосовно неповнолітніх жертв насильства означає процес відновлення особистості, формування нових та поновлення втрачених соціальних установок, нейтралізації відчуження та інших негативних соціальних наслідків, які об'єктивно та суб'єктивно притаманні неповнолітній жертві насильницьких злочинів. Отже, виняткового значення для відновлення суспільно-корисних зв'язків та пристосуванні до життя після застосованого насильства, набуває процес взаємодії суспільства та неповнолітньої жертви злочину.

Схожу попереджувальну роль, реалізує процес соціальної адаптації неповнолітньої особи після заподіяної шкоди, тобто процес адаптації людини до постійно змінюваного найближчого соціального середовища, сприйняття нею моральних вимог, установок і системи ціннісних орієнтацій мікросередовища [10].

Вивчаючи зарубіжний досвід, відмічаємо, що в ряді країн існує порядок гарантованого компенсації шкоди всім жертвам тяжких насильницьких злочинів або за рахунок держави, або за рахунок системи страхування.

Ми погоджуємося з пропозицією В. О. Тулякова, щодо необхідності створення в Україні віктимологічного законодавства, яке включало би: 1) розробку і прийняття пілотної програмної Державної концепції допомоги жертвам злочинів, яка визначатиме принципи, основні напрямки формування системи державної і недержавної допомоги жертвам злочинів, а також особливості структурного, ресурсного і матеріального фінансування системи державної підтримки жертв за допомогою коштів, отриманих за рахунок накладення на злочинців додаткових судових витрат; 2) розробку і прийняття, з урахуванням аналізу дії Державної програми, Закону «Про охорону прав жертв злочинів», який повинен визначити основи правової, соціальної і матеріальної допомоги жертвам злочинів, їх родичам і утриманцям [8, с.22].

Спочатку, проводячи аналіз системи заходів, які спрямовані на протидію злочинним діям щодо неповнолітніх, можна зробити висновок, що вона є цілком перевіреною. Справді, на сьогодні

посилена кримінальна відповідальність, шляхом криміналізації цілого ряду злочинних діянь щодо неповнолітніх. Діють відповідні організаційні структури, щодо захисту дитинства в Україні. Це має забезпечити охорону дітей від насильницьких посягань.

Проте треба зауважувати, що дана система далеко не адекватна сучасному стану суспільства, де набули поширення негативні явища, які сприяють вчиненню злочинів щодо дітей. А саме, це – зростання кількості розлучень, деградація норм моралі, збільшення кількості неблагополучних сімей, поширення алкоголізму, наркоманії, токсикоманії, зростання злочинності в цілому.

Система суб'єктів спеціально-кримінологічного запобігання загалом пережила істотні зміни. Раніш превентивною діяльністю займалися партійні органи, місцеві Ради народних депутатів, виконкоми, комісії у справах неповнолітніх, комсомольські, профспілкові організації, інспекції у справах неповнолітніх, товариські суди, вуличні, будинкові комітети, ради профілактики навчальних і трудових колективів, громадські формування, правоохоронні органи, окремі громадяни, і слід визнати, що їх робота була досить ефективна. Зменшення діяльності більшості з цих органів призвело до розпаду системи профілактики злочинності і зокрема насильницької щодо неповнолітніх.

На сьогодні, обов'язок захищати права, законні інтереси дітей та підлітків покладено державою на:

- центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері сім'ї та дітей;
- центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері сім'ї та дітей;
- орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері сім'ї та дітей;
- відповідні структурні підрозділи обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад;
- уповноважені підрозділи органів Національної поліції;
- приймальники-розподільники для дітей органів Національної поліції;
- школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти;
- центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я;
- спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України;
- притулки для дітей;
- центри соціально-психологічної реабілітації дітей;
- соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка) [1].

Слід зауважити, що високий рівень латентності насильницьких злочинів щодо неповнолітніх дуже обтяжує роботу суб'єктів профілактики.

Поряд з традиційними способами профілактики, не зайве порадити використовувати практичними працівниками, відносно новий спосіб – ведення всебічного профілактичного обліку потенційних жертв насильства серед неповнолітніх. Підставами для взяття особи на облік можуть бути дані про підвищену віктимність неповнолітнього. Виявляти та вивчати особистість неповнолітнього з точки зору віктимності слід у колі сім'ї і за місцем проживання, навчання [6].

Успіх профілактичної діяльності великою мірою залежить від правильно обраної тактики її проведення, обрання конкретних прийомів вирішення поставлених завдань та від рівня взаємодії з колективами закладів освіти та населення, спрямованій на:

- 1) організацію та проведення спільних занять батьків та дітей для вивчення методики та способів самозахисту і особистої безпеки при різних видах насильницьких посягань;
- 2) надання дітям дошкільного, шкільного та студентського віку, а також їх батькам всебічної правової освіти;
- 3) взаємну поінформованість про злочини, жертвами яких є неповнолітні;
- 4) проведення індивідуальних зустрічей та бесід з батьками та дітьми.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Запобігання вчиненню насильницьких злочинів щодо дітей повинно стати провідним напрямком діяльності всіх служб та органів у справах неповнолітніх. Для цього, необхідно встановлювати і підтримувати чіткий облік родин з негативною морально-правовою характеристикою, впливати на такі сім'ї; виявляти та вести облік усіх випадків застосування насильства щодо неповнолітніх; працювати з дітьми, які залишились без батьків; організовувати та проводити заняття для вивчення способів самозахисту від насильницьких дій; постійно інформувати населення про вчинені злочини, жертвами яких є неповнолітні; залучати до профілактичної роботи психологів та педагогів; відповідально та прискіпливо здійснювати підбір

кадрів, що працюють безпосередньо з дітьми.

Джерела та література

1. Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. Левицька Л.В. Запобігання насильницьким злочинам щодо неповнолітніх в Україні: дисертація канд. юрид. наук: 12.00.08 / Л. В. Левицька. – К.: Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка., 2003.
4. Литвак О. Загальнотеоретичні підвалини спеціально-кримінологічного запобігання злочинності / О. Литвак // Право України. – 2001. – № 5. – С. 109-112.
5. Масенко В. Ф. Особистісні та поведінкові відхилення / В.Ф. Масенко // Психологія життєвої кризи. – К., 1998. – С.97-98.
6. Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх: Закон України від 24 січня 1995 // Голос України. – 1995. – № 36.
7. Сафронов С. Профілактична діяльність слідчого органів внутрішніх справ України / С. Сафронов // Право України. – 2002. – № 2. – С. 65-68.
8. Синьов В. М. Педагогічні основи ресоціалізації злочинців / В. М. Синьов, Г. О. Радов, О. В. Беца. – К., 1997. – 295 с.
9. Туляков В. О. Вчення про жертву злочину: соціально-правові основи: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня докатора юридичних наук: 12.00.08 / В. О. Туляков. – Одеса: Одеська національна юридична академія, 2001. – 36 с
10. Френе С. Избранные педагогические сочинения / С. Френе / Пер. с франц. – М.: Педагогика, 1990.
11. Яровий А.О. Проблеми соціальної адаптації неповнолітніх, звільнених з виховно-трудових колоній: Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: 12.00.08 / А.О. Яровий. – Х.: Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого, 2002. – 18 с

Гусак А.П. Специально-криминологическое предупреждение насильственных преступлений в отношении несовершеннолетних. В отличие от общих социальных программ, направленных на улучшение экономического положения, подъем культуры, здравоохранения и образования, специально-криминологические предупредительные меры имеют целью контроль преступности (без применения репрессий). В статье указывается, что проблема предотвращения насильственных преступлений против несовершеннолетних в научной литературе раскрыта мало, не проведено комплексного исследования положений специально-криминологического предупреждения такого вида преступлений, что и является целью данного исследования. Сделан вывод, что предотвращение совершения насильственных преступлений в отношении детей должно стать ведущим направлением деятельности всех служб и органов по делам несовершеннолетних. Для этого, необходимо устанавливать и поддерживать четкий учет семей с негативной нравственно-правовой характеристикой, и влиять на такие семьи; выявлять и вести учет всех случаев применения насилия в отношении несовершеннолетних; работать с детьми, которые остались без родителей; организовывать и проводить занятия для изучения способов самозащиты от насильственных действий; постоянно информировать население о совершенных преступлениях, жертвами которых являются несовершеннолетние; привлекать к профилактической работе психологов и педагогов; ответственно и тщательно осуществлять подбор кадров, непосредственно работающих с детьми.

Ключевые слова: несовершеннолетний, специально-криминологическое предупреждение, насильственные преступления, совершение преступлений, службы и органы по делам несовершеннолетних.

Husak A. Special Criminological Prevention of Violent Crimes Against Juveniles. In contrast to the general social programs aimed at improving the economic situation, culture, health care and education, special criminological preventive measures are intended to control crime (without using repressions). The article analyzes the problem of preventing violent crimes against minors in the scientific literature and reveals the insufficiency of its theoretical framework. It is concluded that the prevention of committing violent crimes against children should become the leading area of activity for all services and the agencies on

the juveniles. For this purpose it is necessary to establish and maintain a clear register of the families with negative moral and legal characteristics, and search for the ways to influence such families; to identify and keep a record of all the cases of violence against minors; to work with children who are left without parents or are neglected by them; to organize and conduct special classes for minors where to teach them how to protect themselves from the acts of violence; constantly inform the public about the crimes, the victims of which are minors; involve psychologists and teachers into preventive activities; responsibly and carefully carry out the selection of personnel working directly with children.

Key words: minor, special-criminological prevention, violent crimes, offenses, services and agencies of the juvenile.

УДК 343.85-058.57

З. Журавська

Недопущення посягань на особисту безпеку засуджених у контексті реформування Державної кримінально-виконавчої служби України

Розглянуто сучасний стан наукової розробки проблем забезпечення безпеки в установах виконання кримінальних покарань. Проаналізовано законопроекти, що мають безпосереднє відношення до забезпечення особистої безпеки засуджених. Зазначені вимоги і правила побудови правових норм, яких потрібно дотримуватись при видозміні чинного кримінально-виконавчого законодавства України. Автор дійшов висновку, що держава на правовому рівні вимушена створювати такі умови відбування покарання, які б забезпечували суспільну безпеку для всіх оточуючих, включаючи засуджених осіб.

Ключові слова: виконання кримінальних покарань, установи виконання покарань, Державна кримінально-виконавча служба, безпека, засуджених.

Постановка проблеми. У статті здійснений аналіз нормативно-правових актів та законопроектів, які мають відношення до забезпечення особистої безпеки засуджених, вказана необхідність видозміни чинного кримінально-виконавчого законодавства України, а також запропоновані заходи, які необхідно здійснити для удосконалення існуючої правової бази та запропонованих у різних джерелах проектів законів у вказаному напрямку.

Стан дослідження. В науці зазначена проблематика є об'єктом дослідження багатьох науковців, зокрема, таких, як Ю. М. Антонян, М. С. Гринберг, А. І. Зубков, І. Г. Богатирьов, М. О. Громов, О. Г. Колб, К. В. Мазняк, Р. Г. Миронов, М. І. Пермяков, С. В. Познишев, А. Х. Степанюк, Б. С. Утєвський, І. С. Яковець та ін. Над її вирішенням постійно працюють висококваліфіковані фахівці, проте, вказана проблематика потребує подальшого аналізу та вивчення.

Метою дослідження виступає необхідність аналізу нормативно-правових актів та законопроектів, які мають відношення до забезпечення особистої безпеки засуджених, для кращого розуміння вказаної проблематики з метою розроблення заходів щодо вирішення проблем, що стосуються особистої безпеки суб'єктів у виправних колоніях.

Виклад основного матеріалу. У зв'язку із прийняттям нового Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК), внесенням змін у Кримінальний та Кримінально-виконавчий (далі – КВК) кодекси України, Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» та інші нормативно-правові акти з питань боротьби зі злочинністю [1], а також практичні проблеми, які пов'язані із забезпеченням особистої безпеки засуджених у виправних колоніях, є необхідним удосконалення оперативно-розшукового та іншого правового регулювання даного завдання у контексті реформування Державної кримінально-виконавчої служби України.

Нормативно-правові акти належних гарантій та механізмів щодо забезпечення особистої